

"ЧУРАПЧЫ УЛУУНА (ОРОЙУОНА) " МУНИЦИПАЛЬНАЙ ТЭРИЛЛИИ ДЬАҤАЛТАТЫН 2004 СЫЛ ТОБУС ЫЙЫН ТҮМҮГҮНЭН ҮЛЭТИН ОТЧУОТА

"Чурапчы улууна (оройуона) " муниципальнай тэриллии 2004 сылга үлэтэ-хамнаа Президент В.В.Путин РФ Федеральнай Муһнабар Анабыл Суругун, СР Президентэ В.А.Штыров "Тыа сириг 2002-2006 сылларга социальнай-экономическай сайыннары" Программатин чэрчилэринэн итинэн СР Президенин уонна Правительствотын, муниципальнай тэриллии атын даҕаны нормативнай-правовой акталарын олоххо киллэринэн салайтаран ытылынна.

Улуустуу социальнай-экономическай сайдыыта быйылгы сыл тобус ыйын устатыгар экономическай өрө кетэбүлүнү бигэргэтии суолунан барда. Хаһаайыстыбаннай комплекс кэдьүүһүн улаатыннарыыга, үлэ оҥорумтуотун үрдэтигэ итинэн ол чэрчитинэн олох таһымын тупсарыыга, нэһилиэнньэ дьарыктаах буолуутугар туһайыллыбыт. Президент В.В. Путин РФ Федеральнай Муһнабар ыппыт Анабыл Суругар олохтоох бэйэни салайыны органнарын, үлэ коллективтарын, предпринимателлэр, общественнай коллективтар уонна нэһилиэнньэ инкилэригэр быйылгы 2004 сыл сүрүн сорукара чопчу ыйыллыбыттар.

2002-2006 сс. тыа сириг социальнай-экономическай сайыннарыга туһуламмыт Президентскэй программаны олоххо киллэри

Чурапчы улуунун экономикаҕар улахан оруолу тыа хаһаайыстыбата ылар. Сүрүн салаа-сүөгү иитиһэ, сир оҥоруу, хортупуу, оҕурут аһын үүнэри, күн бүгүгү турутуун бу салаанан барыта 271 тэрилтэ дьарыктанар. Бу иһигэр алта ТХПК баар. Кириллэртэн саамый бадаһардан эти-үтүт тутан сыйыр, батар "Чурапчы" ТХПК булар. "Чыалпара" ТХПК эти-үтүт оҥорор, кылы уонна племенной салгыны иитиһэн идэтиһэр. "Мындаҕайы" ТХПК эти-үтүт оҥорор, салгы иитэр уонна оҕурут үүнэрэр. 260 (ол иһигэр 9 тирэх) бааһынай хаһаайыстыбалара бааллар. "Агро-МТС" ХЭТ бурдугу үүнэрэр. Түөрт тэрилтэ тыа хаһаайыстыбатын хааччыллар: "Чурапчы" МТС ААО бурдугу үүнэрэрин таһынан тизэр-таһар үлэһэн уонна техника өрөмүөнүн дьарыктанар, "Агро-МТС" АО таһаҕас таһытыгар, өрөмүөгүгэ, заправка уонна эргизгэ үлэһир, "Мелиоратор" ГУП уу суолун, водоводу, быһыты тутар, ветеринария управлениета сүөгү доруобай буолуутун мэхтизир.

Сир фондата уонна сир оҥоруу. 1998-2002 сылларга улуустаагы сир комитетэ үлэтин сир реформатын ытытыга, сиргэ хаһаайынааһын кэдьүүстээх сыһаанын үөскэтигэ туһулаан ытан кэллэ. 2001 сыл алтынны ый 25 күнүгэр дьэри бэри землеустроительнай үлэлэр РСФСР "Сир Кодексага" Сокуонугар сөп түбэһинэрэн оҥоруллубуттара, онтон кэлин кэмгэ Российской Федерация ылыммыт "Сир Кодексага" уонна сиргэ сыһааннаах федеральнай итинэн республикатаагы нормативнай акталарга олобурдулар. Сиргэ үлэҕэ 1989-1990 сс. оҥоруллан "Дальгипрозем" Саха сиринээҕи филиалынан көрүлүбүт картографическай матырыйал туһанылыбыта. Ол быһытынан, муниципальнай тэриллии административнай кыраныһастыгар 1257738 гектар сир баар.

Улуу нэһиликтэрин топографическай карталара оҥоруллар бааһаннар. Ол курдук, 2003 сылга Арылаах, Кылаан, Бахсы, Мугудай уонна Алабар, 2004 сылга Чакыр, Хайахсыт, Сылант, Холтоҕо, Одьулун уонна Төлөй кэһинэрэ. Бу карталар газтааһынга курдук норуот хаһаайыстыбатын сайыннары араас үлэлэригэр туһанылыахтара.

Быйыл нэһиликтэр дьаһалталарыгар землеустроительлар штаттара муниципальнай тэриллигэ барылыннар, толорор эбэһинэстэрэ кэргэтиһэн олохтоох дьаһалта баһылыгын тыа хаһаайыстыбатын болгоруустарыгар солбуйааччы буолулар. Муниципальнай бас билигэ барылыктаах үлүһааннар, оҕулапалар сирдэрин докумуонун оҥорунан тендери ааспыт "Земресурс" ХЭТ дьарыктанар.

Сиргэ үлэ. Улууска сир оҥоруутунан "Чурапчы" МТС ААО уонна "Мындаҕайы" ТХПК дьарыктаналлар. "Чурапчы" МТС ААО ыһытын иэнэ 1008 гектар, мантан 350 гектары бурдугунан быста, 658 гектары күөхтүү хомуйда. Түмүгэр барыта 251 тонна бурдугу, ол иһигэр 137,5 т эбэһи, 100 т дьэһимизин, 14 тонна салыһынны ылла. Сүөгү аһылыгар аһаан күөхүнөн 323,6 т, соломоһон 11,25 т ыһылынна.

Үлөһүтүү үлэтэ. Ааспыт сылга оҥоруллубут инвентаризация түмүгүнэн улууска Нуруйаанга 14 гектар иэннээх сир ардах уугунан уонна Болтоҕоҕо, Хаамыйаҕа 588 гектар иэннээх хаһаан уугунан (лиманнай) күөлүтүү ситимэ баар. Тыа хаһаайыстыбатын министрствотын Мелиоводхоз управлениетин өттүттэн үбүлэһин суох буолан, быйыл былаанаммыт сөргөхсүтэр үлэ ытылыбыта.

Уонан хааччыйы. "2002-2006 сс. илин энэр улууста-

ры уонан хааччыйы" республикатаагы программа чэрчитинэн куустээх үлэ ытыллар. Бу Манга-Хангалас, Чурапчы уонна Таатта улуустарын 25 нэһилиэнньэлээх пууннарын уонан хааччыйахтаах ситим маһнаыгы сүөгүгэ түмүктэннэ. Уу "Чурапчы" күөлүгэр түһэриллэн салгыы Таатта диэки айааннаа. Водовод таарыйан аһар нэһиликтэригэр Хайахсыка, Хадаарга, Одьулунга, Хатылыга уонна Болтоҕоҕо 33220 тй. солк. суумалаах сайынты уу ситимэ тартыллына. Таатта үрбэр 29450 тй. солк. суумалаах шлюз-регулятордары оҥоруу Лампаза (Диринг), Араҕастаах-Лахадды ситимгэ ("Чурапчы сэл.") түмүктэннэ, Уоһайга (Одьулун) саҕаланна.

СР Правительствотын Председателин солбуйааччы Д.Ф.Наумов муус устар ыйга улууска кэлэ сылдьытын түмүгэр бортоҕуол оҥоруллубута. Ол быһытынан, Чурапчы сэл. уонна кураан сирдээх хотугу энэр нэһиликтэри уулааһын болгоруоһа манньк барылан үөһөһилэр. Бөтүгүтэ-Мугудай-Чыалпара-Бахсы-Сылант-Кылаан-Арылаах.

Аһылык базата. Улуус-үрдүнэн барыта 29814 тонна оту бэлэмнээн былаанаммын 85 % толордубут. Туорахтаах культураны күөх маассанан 1448 тоннаны хомуйдубут. Аны ыаллыы Таатта улууттан 600 тоннаны уонна Амма улууттан 350 тоннаны атылаһаахпыт.

Сүөгүтүү иити. Төһө даҕаны "кураан кэлэ, от суох" дьэ буоллар, сүөгү аһаанан аччаппат итинэн элбэх бордугу-суйаны биэрэр кыахтаах боруданы дэлэтин соруа турар. Бу өттүгэр үлөһит күһэһа суох. Ол курдук, быйылгы сыл 10 ыйын түмүгүнэн улуус-үрдүнэн барыта 30386 төбө сүөгүлээхпит, былаан быһытынан 29000 төбөнү иитэргэ суоттаммыппыт. Бу иһигэр 9586 ынах сүөгү (былаанга 10300), 13602 сылгы (былаанга 12000), 1322 сибииннэ (былаанга 1650), 11893 куурусса (былаанга 13000) бааллар. Төрүөх түмүгэ астыннарар -8393 ынары, 3903 кууруу, 509 сибииннэ оҕотун ылыбыт.

Племенной үлэ үс сүрүн хайысханан ытыллар.Бастатан турар, сүөгү аһылыгын базатын тэрийи. Иккинчэн, искусственай сизмэлэһин комитетин сүөгүттэн ыһыллар бордугу-суйаны үрдэти, ол эбэтэр эттээх-үлтээх боруданы үөскэти. Үсүнчүн, селекциялыр-племенной үлэһэн дьарыктанар хаһаайыстыбалар салгыы сайдар усулусубуйаларын тэрийи. СР тыа сириг сайыннары программатин чэрчитинэн сүөгү 30 % на искусственай сизмэлэһининэн хабыллыахтаах. Билиги улууска бу өттүгэр үлэ 1995 сыллаахтан саҕаламмыта эрэри, билигин төрүү кыахтаах ынах сүөгү 9-10 % эрэ хабыллар. Ааспыт 2003 сыллааха 1039 ынах сизмэлэһимит эбит буоллаһына, быйыл-1001 ынах. Билигин улууска 20 техник-осеменатордар үлэһиллэр.

Үт хайысхалаах тирэх бааһынай хаһаайыстыбаларыгар 450 төбөнү хаһан селекционнай үлэ ытылыбыта кэдьүүстээх түмүгү биэрэ. Ол курдук, биир ынахтан оҕотунан 1977 литр үт ыанна, жирноһа 3,8 %. Бу үлэни салгыы наука төрүтэригэр олобуран ытыт, биллэн турар, анал үөрэхтээх специалистара суох кыаллыбат да буоллар, кини кэскиллээгин таба өйдүүр буоланнар хаһаайыстыбалар бэйэлэрин куустэринэн тэрийэн-ытан кэллэр.

Сылгы. Сылгыны иитиһэн икки хаһаайыстыба идэтиһэр. "Чыалпара" ТХПК 480 төбөлөөх, "Мындаҕайы" ТХПК кизэ 740. Боруданы тупсарар сылтан 1999 сылтан саҕалаан 529 төбө сылгы атылаһыллына. Маньаха 3 мөл. 735 тй. солк. суумалаах бизс сыллаах табаарынай кредит көрүлүбүтэ. Онон кэлиһити 2002-2003 сс. Өймөкөөнтөн 220, быйыл Верхоянскытан 10 төбө адылылына. Сылгы үөрүгэр уруук сылларга бюджеттан дотация көрүлэрэ, ол кэһини икки сылга тохтоото. Республика үрдүнэн билиги улуустуу салгыны иитиһэ иккис миэстэҕэ сылдьар. Билигин билиги инкилэтигэр сылгы аһаанан 13 тй. дьэри тиздэргэ орук турар. Ол иһигэр баар нэһиликтэргэ сылгыны кооперациялаан иити, хаһы иэни кэргэһэн нэһилиэнньэлээх пууннартан таһыны салгы базадарын тэрийи уонна племенной үлэни үтүмнаахтык ытыты ирдэнэр.

Саһылы иитиһэн дьарыктанар "Чыалпара" ТХПК бас билиһигэр 493 кырымахтаах хара саһыл баар. Мантан 100-һа ийэ саһыллар, олортон оҕотунан 3-4 саһыл оҕоро ылылынна. Боруданы тупсарар утүмнаах үлэ уонна ыһаамыһаах көрүү-истиһи түмүктэригэр кылы 85 % на үрдүкү суортааха кирир. Быйыл Тыа хаһаайыстыбатын министрствотын племенной үлэҕэ уонна аска 520 тй. солк. субсидия көрүлүтэ.

Түргэниг ситэр салаа. "Сахалемхолбоу" ГУП чэрчитинэн 1999-2004 сс. улууска 16495 тй. солк. суумалаах табаарынай кредит барылан хаһаайыстыбаларга тус сылыннан түгэтилибитэ. Ол иһигэр 8117 сибииннэ оҕото, 20066 куурусса, 4075 хаас, 59 саһыл, 1218 тонна комбикорм, 747 тонна зернофураж. Иһи төһөрүүгэ үлэ салҕанар. Ол курдук, ааспыт 2003 сыл түмүгүнэн 12 мөл. 20 тй. солк., 2004 сыл уон ыйын туругунан 225 тй. солк. төлөннө. Быйыл "Бэрэ" б/х (А.Е.Сивцев), "Дьегегей" б/х (А.Е.Луковцев), "Кылаан" б/х (П.Д.Павлов), "Кэһиздэ" б/х (А.Г.Собакин), "Олокоос" б/х (В.В.

Смирников), "Пестряков" б/х (С.С.Пестерев), Азаана" б/х (Е.Е.Адамов) нэһилиэннэҕэ 814 сибииннэ оҕотун атылаатылар.

Булт хаһаайыстыбата. "Чурапчы" ДГУП 1993 сыллаахтан үлэһир. Сүрүн үлэтинэн түүлээх сөбүтүөккэ буолар. Быйылгы сыл 9 ыйын түмүгүнэн 200 киис, 500 тини, 30 кырынаас уонна 10 тй. андаатар тиригин туттардылар.

Ветеринарнай хааччыйы. Улууска 114 ветеринарнай үлэһиттэр (управление нач. П.И.Старостин) тыа хаһаайыстыбатын сайдытыгар кырата суох кылааттарын киллэрэллэр. Эмтир-сэрэтэр үлэ былааннаахтык ытыллар. Ол курдук, сибирийскэй язвара, хаһырааска, модьуну утары быһылыгы таһынан бруцеллезка сүөгү 87 %-нын, лейкозка 92 %-нын, туберкулезка 78 %-нын хаһан чийчийилэр оҥорулунулар. От хааныстыбатыгар лабораторнай чинчийи түмүктэригэр олобуран витаминнай-минеральнай эбии аһылыктары туһанарга өйдөтөр үлэни ытар. Үт хаачыстыбатын борбизрэкээһин ытыллар. "Чурапчы" ТХПК уонна "Маарыкчаан" ПО бордугу-суйаларыгар хас квартал аһын инспекторскэй контуруол оҥоруллар.

Сөбүтүөкка ситимэ. Сөбүтүөккалыр үлэҕэ кэһини кэһигэ улахан болгомото ууруллар. Тыа сириг экономикатын сайдыыта уонна нэһилиэнньэ дохоттооҕа буолуута бу салааттан тутулуктаах. Улууска икки астыр-сөбүтүөккалыр тэрилтэлээхпит: "Чурапчы" ТХПК уонна "Маарыкчаан" ПО. Сыл 10 ыйын түмүгүнэн үтү туттарыыга былаанаммын 94 % толорон итэбит, бу иһигэр кооператив 7015,7 тоннаны, потреббщество 515,6 тоннаны тутаннар былааннарын туһааннаһынэн 93, 2 % уонна 109,7 % толордулар. Сөбүтүөккалыр үт 3,24 %-нын ТХПК-лар, 18, 05 %-нын бааһынай хаһаайыстыбалара, 78, 17 %-нын чааһынайдар туттардылар. Маньаха республикатаагы бюджеттан 65 мөл. 241 тй. солк. төлөннө. Эти тутууга үлэ сыл бүтүөр дьэри ытыллар. Бүтүгүтү күн көрдөрүөһү, "Чурапчы" ТХПК 276 тоннаны, "Маарыкчаан" ПО 31 тоннаны, маньа сарга 16 тонна хортупуу, 11 тонна оҕурут аһын, 2 тй. устуука сымылы итинэн 177 киис, 88 тини, 1 кырынаас, 71 таарбаһан, 7453 андаатар тиригин туттулар.

Кыры улаастактары сайыннары. Кыры улаастактары социальнай-экономическай сайыннарыга үлэ программа быһытынан былааннаахтык ытыллар. Ааспыт сылга сөбүтүөкка ситимигэр арыс сыахтара уонна мини-бэкэриһилэр үлэҕэ киллэриллибитэрэ. Оттон быйыл сибээс хааччылына. Улахан Куөлгэ 300 нүмэрдээх АТС, Үрэх-Куөрүгэ Одьулуннаагы АТС-тан, Мэлдэхсигэ Дирингээҕи АТС-тан, Кындаһа Болтоҕоҕо АТС-тан, Бэрэҕэ Сыланнаагы АТС-тан уонна Уорбаҕа Дирингээҕи АТС-тан иккили тоһалар киллэрилиннэр.

Промышленность

Сыллаагы былаан 151% толоруллан 4,23 тй. кубометр дьылаһыай мөс сөбүтүөккалына. Тэрилтэлэринэн үлэ оҥорумтуота үрдэтиллэн ОДХ ГУП филиала былаанын 106,9 %, "Чурапчыстрой" ААО 74 % толордулар. "Мин Сахам сирэ -XXI үйэҕэ" Программа чэрчитинэн нэһиликтэр дьаһалталарынан 2 тй. кубометр тутуу маһа бэлэмнэннэ. Пилотатериалы бэлэмнээһингэ оҥорон таһаары 2 тогул үрдэтиллэн, ОДХ ГУП филиала былаанын 150%, "Чурапчыстрой" былаанын 4 бүх аһары толордулар.

6969,2 тй. солк. суумалаах норуот туттар табаара оҥорулунна, былаан-95,7% туолла. Ааспыт сылы кытта таһытээххэ, оҥорон таһаары туруга 8 % үрдэбит. Аһы-үлөү оҥорууга былаан туолуута маньык: килиһкэ уонна бурдук аһыгар 103,5%, кондитерскэй оҥорукарга 141,1%, халбаһыга 100,2 %, арыыга 104,8 %, үт оҥорука 108,8 %.

Төлөбүрдэх өгөбө былаан 116,9 % туолла. Биир килиһкэ 2086 солк. суумалаах өгө оҥорулунна. Бу иһигэр сибээс өгөтө 36,1%, бытовое, коммунальнай өгө 13,1% ыллалар. Нэһиликтэр дьаһалталарынан нэһилиэнньэҕэ 2173,5 тй. солк. суумалаах өгө (бытовое, транспортнай-пассажирскэй, үрэх, культура, о.д.а.) оҥорулунна.

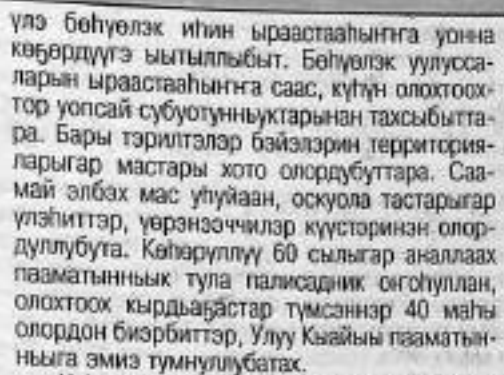
Тутуу

Тутуу сайды кэскилин кэрэһилиир. Улууска отчуоттанар кэм устата инвестиционной программанан Чурапчы орто оҕулаа өрөмүөннэннэ. Манна 55681,96 тй. солк. үлэ оҥорулунна, Төлөйгө 52989, 20 тй., Бахсыга 32999, 40 тй. солк. суумалаах саһа оҕулаалар үлэҕэ киллэрилиннэр. Билигин Чурапчы сэл. 12 квартиралаах олорор дьэ, ЧГФКСИ-гэ 75 мистэһаах уопсай тутуллалар.

"Мин Сахам сирэ -XXI үйэҕэ" Программнан Алабарга УеУМ, Чакырга АТС, почта уонна ФАП, Болтоҕоҕо үт соһутар пуун, Мугудайга уһууһан, Чурапчы сэл. кыһкэ муоста оҥорулунулар. Сыл бүтүөр дьэри Одьулунга 200 мистэһаах культура дьэһэ, Чурапчы сэл. Новгородовскэй уоһурука 2 м-дээх орто оҕулаа дьэһэ, Мугудайга спортнай саһа, Улахан Куөлгэ интернат куукуната бүтэрилиннэр үлэҕэ киллэриллэллэрэ былаанналар.

(Бүтүтүн 2 стр. көр).

"ЧУРАПЧЫ УЛУУҢА (ОРОЙУОНА)" МУНИЦИПАЛЬНОЙ ТЭРИЙЛИЙ ДЬАҢАЛТАТЫН 2004 СЫЛ ТОБУС ЫЙЫН ТҮМҮГҮНЭН ҮЛЭТИН ОТЧУОТА

ралчлалтан киригиг 4 км усталаах суул
онгохуулан комиссигда туттарыллыбит. Ман-
на Чуралчытаады суулу көрөр-өрөмүөнүүр
ГУП уонда "Дорстрой" ХЭО тахсан үлэлзэ-
битэрэ. Оттон ис сууллары, участкастар суул-
ларын өтөрүүгэ олохтоох Семен Николаевич
Макаров бэйэтин техникатынан сылдьан үлэ-
хан үлэни сыллата ыттар. Итинник былырын
Бэрэ участкагаан суулун, быйыл Улун Күөл
бөлүөлөгүн иһигэр суулу тэти сээһин, өрөмүөн
үлэтин Семен Николаевич, тустаах тэрилтэлэ-
ри кытта дуогабардаһан, өтөрбүт. Инчэ ты-
нан, сыланнар: "Бөйбөитигэр киирэлээх буо-
ламмыг абыранныбыт", — дэһэллэр. Сааба
үрүлэтин туоруур мас муоста эргэрен, сыл
айы эрэй бебэну көрдөрөрө. Манна быйыл
тимир турба ууруулан, томтончу бус кутул-
лан, билигин хайа да ардыгы тулуйар буол-
бүт.

Улун Кул бөхчөлөгийн бүтүнгү олобуудыаарын, кэскилин тулунан ити курдук капсээн, аны участактарга тиймэбит. Түөйз, Улахан Кул уонна Бэзэ байылара тусла баһылыктардаах, үлэни-хамнаһы кыайа-хота тута олоор участактаах.

Улахан Күүл ухаастагар 150-ча киһи өлөрөр, быһбардааччытын ахсаана 63, тобус кылаастаах оскуола уонна интернат үлэлиллэр. Быйыл ухаастагы кэнгэтигэ, сайынарарыга балаача элбэх үлэ ытыгыла турар. Ол курдук, интернат остолубуой-жуукунатыгар анаан дыах көһөрөн ажалан тутта сылдьаллар. Билигин туругунан үлэ улахана бүтэн, иттигин системэтэ тардыллыбыт. Олохтоохтор бу объёгы суббуотунньук күүһүнэн быйыл

Бары санааларга болжолтобулун ууран үлэп-
эхтээхлэт. Бэйэни салайынны принцибо тоһо
сөпкө дьаһанан үлэлигин да оччонол олодун
туруга тулсар, уйгула ууруллар дүтүн буолар.
Онон барыта бэйэбиттэн эрэ тутулуқтаах.
Биһиги улахан огорон таһаарар салаата, про-
мышленноһо суох улустар нэһиликтэрэ тьа
хаһайыстыбатын үөннэ нэһилиэнньэ
өнгөнү огорууну күскэ сайынардахтыына,
эт-ас, үү туттардахтыына эрэ барыс килэ-
ринэр кыахтаахлэт. Биһиги нэһилиэк активен
комиссиятын кытта соторутаарыта бэйэни са-
лайынныга муннаһаабылпыт. Онон учас-
тактарбылтан эмиз кэлбиттэрэ. Итинэн
Улахан Күөл үөннэ Бэрэ участактара Салаан
нэһилиэгин иһинэн хааларга санааларын эп-
литтэрэ. Бэйэни салайынны режимигэр
нэһилиэнньэ бүтүүн турунан, хас биридм
киһи барытан ааран-суоттаан туттара-хапта-
ра наада. Оттон нэһиликтэрэ бэйэни салай-
ынныга сөптөөх специалистар, экономистар
суохтарын кэрисэ. Онон дьон-сэргэ, тоһо да
хаһыаттынан, телевизорунан көрө-истэ олор-
дор, билбэтэ билгин да эпбэх. Ол иһин улу-
ус дьаһалтатыттан специалистар тахсаннар
дьону-сэргэни кытта көрсөн, бэйэни салай-
ынныга консультациалары биэрэллэрэ буолар
дээн бэбэ санаалаахлэт.

— Нэһилиэк инники былааннара?

— Билигийн саамай бйлаарыны эрэйэр, тыгаан тулар үлэбэтинэн кулууллут тулутун салбаанын буолар. Бу бырайыак бйлытынэн сүрдээх улахан объект. Онон үлэни-хамнаһы да үлүчү ирдир. Билиги нэһилиэк кулууба суох эрэи көрбүлүт ыраатта. Төттөрү-таары көһөргө мизбэл да алдынара-кэһэнэр элбэх. Онон оплохтоохтор бу тулуга санаалара сытар. Бары түмсэн, саба түһэн, эһиилги дьылга үлэбэ киллэрэргэ баһарабыт. Итинэн таас оскуоланы тутарга кимсэн көрүүхлүтүн саныыбыт. Билигин оскуолабыт үс корпусунаан үөрэнэ олодор. Сүрүн үөрэнэр корпусут сүрдээх эргэ. Бу эппит былааннарбытын нэһилиэк дьоно бүтүүн турунан, түмсэн, олохо киллэрэр тулугар үлэли-хамсы сыйдыабыт.

С. БОРИСОВА.

Хаартыскаларга: 1. Баһылык И.В.Башарин. 2. Кулуут өрөмүөнүгэр. 3. Улууһан оҕолоро хабылык хаһыаллар.

Сылан – улуус биир улахан, туруктаах олохтоох нэһилиэгэ. Бүгүн манна 1118 киһи олорор, 363 хаһаайыстыба баар. Нэһилиэк үс учаастактаах: Улахан Күөл, Түөйэ уонна Бэрэ.

Сылан "Сулусчаан" уһуяана улуус иһигэр биллэр-көстөр үлэлээх, иити да өттүнөн, материалынай базатын да туругунан. Манна түөрт бөлөбүтүн 60-ча оҕо сылдьар. Уһуяан 32 үлэһиттээх. Онтон педагога – 14. Сэбиэздээһэинэн Елена Петровна Сивцева, методичһынан Татьяна Алексеевна Макарова үлэһитилэр. Уһуяан былырын "Норуот үтүө сыһыанын холобуругар олобурбут оҕо уонна улахан киһи бииргэ дьарыктара" диэн программатын Москва куоракка баран көмүскээн, федеральнай таһымнаах экспериментальнай площадка статусун ылбыта. Үлэлэрин сүрүн уратытынан уонна сонун өрүтүнэн оҕо сайдар көңүл зйгэтин тэрийии буолар. Ол эбэтэр оҕо бэйэтэ сөбүлүүр дьарыгынан хаһан баҕарар кэмигэр дьарыктанан, ол түмүгэр сайдара ситиһиллэр. Бу үлэ барыта норуот үтүө сыһыаныгар, үгэһигэр олобуран тэриллэр. Уһуяан иһинэн 12 түмсүү үлэлиир. Бу түмсүүлэр дьарыктарыгар оскуолаттан үөрэнээччилэр, учууталлар, тэрилтэлэртэн бэрэстэбииттэлэр, төрөппүттэр, нэһилиэк олохтоохторо сылдьаллара ирдэнэр. Ити түмүгэр уһуяан иитиллээччилэрэ күннээҕи олохо бэлэмнээх, төрөөбүт нэһиликтэригэр кини обществотын туһунан сөптөөх билиилээх тахсаллар.

Нәһилиэккэ биир улахан үлээн олохтоо. Сыннаалан киинин тутууга буолар. Бу тутуу билингитэ ахылаата түһэн турар. Манна бетон сваялар түһэриллибиттэрэ, 1000 кэригэ мас тутулулубута. Оттон эркинигэр эргэ мас тарысхай маһын ыларга былаанныылар. Объект "Үтүө дьыала" хамсааһын былааныгар кирибитэ. Бу күнүргэ баһылык тутууга үлэлиэтэхэ биригээдэни ыгыран, салгыы үлэни хамсатарга кэлсэтиини былаанныыр. Билингитэ кэмгэ сыланнар кулууптара эргэ 1967 сыллааха тутуулан үлэбэ кирибит спортивнай саала дьыотигэр баар. Биһиги нәһилиэккэ сылдьар кэммитигэр бу дьыабэ кулууп үлэһиттэрэ байэлэрин куустэринэн өрөмүүн үлэтин ыһта сыдылаллар. Дьыбэ бүтүннүү илэттүтөн обшывкаларан итиэнэ бөбөргөтү үлэлэбэ ыһтылаллар.

Уон бээс сытар миасталозох стационарда ах, амбулаториялаах балыыһада штат быһыытынан биир быраас көрүллэр. Уруксуттан бэйэлэрингэр баар стоматологическай кабинеларда дахх буолан үлээбөккө турар.

Хайа да сир сайдар төрдө суолга сытар. Быйыл Сылаң нәһилигин суолун огорууга кырата суох үлэ ыттыллыбыт. Ол курдук, Чу

үлэсэ жилээрэгэ былааннымылар. Учаастаха фельдшерской-акушерской туунга дигн анан эмиз дыз кендэйүн көһөрөн ажалбытара. Бу тутуу сардаммыта иккис сыла буолла Кендэйө хадаммыта. Аны итититин систиз-мэтэ тардыллыан наада. Маны эһиил уча-стаха тугуллуохтаах кварталнай котельнайга холбуурга былааннымылар. Матырыйал бу-луутугар, атытыгар киин баһына көмөлөһөр. Итини таһынан маһаһын уонна бэкэринэ дьэстин кендэйө булпутэ. Ити курдук Улахан Куөлэс учаастак холугар улахан кэмэйдээх үлэлэр—үс объект тутуута— ы-тылла тураллар. Кэнтир хэскиллээх учаастак дьонно бойзот салайыны кэмигэр баһылыга суох оморор табыгаһа суобун бэлэтээн, бий-ыл баһылык туруорсубуттара. Онон “Ха-тыгһаах” баһынай хаһайыстыбатын салай-аачыта Николай Семенович Макаров дигн баһылыктааммытара.

Түйэ. Бу участка уруктутан тусла баһылыктаах, дьаһалталаах, иньэ гынан, бэйэлэрин бэйэлэре дьаһанан оспороллор 170-ча нөһүлүөннэлээх участка баһылыгынан Николай Никитич Беляев үлэтир. Олорор окуула-садка сылдыалар. Бэйэлэригэр мини-бэксэринэлээхтэр, арылыыр сыахтаахтар. Түйэлэр быйылгы биир улахан ситиһиллэринэн сайылыктарыгар 2 км курдук сиргэ остуолбалары туруортан, электро-уот таһаарбыттара буолар. Участак олохтоохторо инникитин Сыныыдалаг киинин тутарга былаанныыллар.

Бэрэ 50-ча нэһилиэнньэлээх учаастак. Быйыл манна "Чурапчы" ТХПК модульнай арыы сыабын астыта. Бу тутууну олохтоох "Бэрэ" уонна "Эмтэ" бааһынай хаһаайыстыбалара ойдоон, үлэни көбүлээн ыппыттар. Учаастак дыно-сэргэтэ бэйэлэрин истэригэр мунньахтан баран, эмтэ баһылык туруорсан Николай Данилович Собакин кандидатуратын туруоран талбыттар. Кинилэр баһылыктары кытта бастагы мунньахтара Бэрэ инники сайдытыгар туһуламмыта, онно сөптөөх былаан ылынган, иһэр сылларга үтүөлүк чэрчитинан ытыллыахтаах.

Кэпсэтэйбит түмүгэр Илья Виктор-
вичтан нэхилиэгийнэн бэйэни салайы-
ныыга киирингэ хайдах-туох дьаһана
олороллорун ыйтабын.

— Олохтоох бэйэнэ сайааныныга кири
хэс биридүү нэһилиэккэ олус эгилмэттэх хар-
дынан буолар. Маныаха биһиги, баһылык-
тар, нэһилиэк сайдытын ырыгалаан көрөн

Сыланга баһылыгынан И.В.Башарин ананан үләлиир. Илья Викторович биһигини, нэһилиэк олоһун-дьаһабын сырдата тахсыбыт дыһу, үлэ-хамнас туһунан үөрө-көтө сэхэргии көрүстэ, объектарга сырытыннаран көрдөрдө.

Кэпсэтиибитин тыха хаһаайыстыбатыттан сағалыбыт. Нэһилиэккэ быйыл 2719 ынах сүөһү кыстатыллан турар, итинтэн ынара 825 төбө, сылгытын ахсаана 1406 төбөбү тиийбит, ол иһиттэн 683 биз. Нэһилиэк бас билиитигэр уопсайа 5000 гаттан тахса оттонор уонна мэчирчир сирдээхтэр. Быйыл алаас сирдэр үүнүүлэрэ мөлтөөн, окко түһөрүлүбүт былааннарын — 2500 тоннаны — 90 бырыһыанын толорон олороллор (Түөһүчүастагы киллэрбэккэ туран). Онон кыстыгы туоруур отторун булуммуттар эрэри, кыраны син-биир эбинизхтээхтэр эбит. Маныха чааһынайдар бэйэлэрин истэригэр кэпсэтиһэн, тийбэт-оту улуус иһиттэн булуналларыгар дээн быһаарыллыбыт.

Үүт тулгарытыгар былаан байылытына
600-чэки тонна түһэриллитэ. Билингитэ
былаан туолар турухха кирибит. Кэчкии сыла
ларга сүөһүнү эдэрсимити түмүгэр үүт ыам
найтатырын байылык бэлиитир.

Сылаг үлүүска бимр элбэх бааһынайдар даах нэһилигсийн биллэр. Манна барыта 5 бааһынай хаһаайыстыбата регистрациялана үлэлиир-хамсыыр. Кинилэр көрүүлэригэр 1217 ынах сүөһү, 1406 сылгы аабылла сылдыр. Бастаан бааһынайынан бары кэмизэ сыланнар, чааһынай кэтэх хаһаайыстыбалары күүскэ тэринэн, бааһынайдар ахсааннар бу нэһилиэккэ 80-гэ тийиэ сылдыбыта. Билигин баар хаһаайыстыбалартан А.Е.Сивце салайааччылаах "Бэрэ", К.С.Макаров салайааччылаах "Өкүйэ", А.А.Аянитов салайар "Тумар" президентскэй тирэх хаһаайыстыбаларынан буолаллар, оттон В.Д.Макаров салайа "Сага олох" уонна И.С.Макаров салайа "Комбайн" улуус тирэх хаһаайыстыбалары кэжэллэригэр сылдыаллар. Итини таһына бэйэлэрин истэригэр биэс-алта лаппа кыахтаах хаһаайыстыбалаахтар. Быйыл нэһилик үрдүнэн 80 төбө сүөһүнү тутарга "Чурапчы ТХПК сакаас түһэрбитэ. Бу абыйах, Сылгы эмиз итинник. Онон дьон туттар сүөһүлэри бэйэлэрин батанарга күһэллэлэр.

Салгын кэпсэтиибт социальный эйгэр хайыһар. Быйыл улууска чөл олох общество тэриилибитэ 100 сыла бэлэстэнэр. Бу өгүгүгэ Сыланг нэһилиэгэ үлэни быһаарыаахтык ыһа олорор. Ол курдук, муниципальнай тэриили дьаһалтата түһэрбит "Чөл олох 100 сылыгар 100 үтүө дьыала" программаны олохо киллэрар сыаллаах анал комиссия тэриллэн, сыддатар үлэлэртэн саҕалаан бүтүн нэһилиэк чөлүн-чэбдик, туруктаах олохтоһорун түһүгү бары хайыскаларынан үлэ кэдьүүстээхтэ барар. Бастатан туран, нэһилиэк уопсай муһабынан маҕаһынынга итирдэр утахтар эбээккэ диэри атыһылар бобуллубут. Студияга өрөмүөн үлэлэрин ыһаппыттар, сэрэгэ оҕо оонньуур, спортивнай площадка тэриллүттар. Оболорго анаан сайынын дору буйаны тупсарар, эти-хааны чэбдигирдэ лааһыр олохтоох балыһа иһинэн үлэни. Бейүөлүк көстүүгүн тупсарар сыалтан олохтох дьаһалта контууратын тас өгүүтүн биһи калаабыттар, былырын оҕуула тас өт саҕарыллыбыта. Итиннэ сэрэгэ боччумна

A black and white portrait of a middle-aged man with light-colored hair, wearing a dark tuxedo jacket, a white shirt, and a dark bow tie. He is looking directly at the camera with a slight smile. The background is a plain, light color.

Олег ЕМЕЛЬЯНОВ,
главный редактор газеты "Неделя Якутии".

Обращаться по адресу: с. Чурапча,
ул. Карла Маркса, 26/а, тел.: 41-358.

Автор сурутуур этиллэр санаа
редакция позициятыгар мэдэн сеп түбэхэр
буолбатах. Сурукка ыйылар чакчылар
кырдыктаахтарыгар эппизитинэни
автор тус бэйэте сүгэр.

Чурапчы улуусунаабы гимназия коллективэ